ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 112, Ocak 2021, s. 217-235

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.48695>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
30.12.2020

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.01.2021

Öğr. Gör. Dr. Hakan DEĞİRMENCİ

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
hakan.degirmenci@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1208-6628

SAFAHAT'TA MEŞRUTİYET İZLERİ

Öz

Lale Devri ile başlayan ve III. Selim ve II. Mahmut döneminde hız kazanan Batılılaşma hareketleri, 1839'da Tanzimat'ın ilanı ile resmî bir hüviyet kazanarak bir devlet politikası haline gelmiştir. Ne var ki 1876'da Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından itibaren gelişen hadiselerin sonunda, ülke sancılı bir döneme girmiş, Tanzimat'ın ifade ettiği "hürriyet" ve "kanun" gibi değerler askıya alınmıştır. 1908'e gelindiğinde ise II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ülkedeki siyasi, sosyal ve kültürel koşullar bu kez yeniden normalleşmeye başlamıştır. Mehmet Akif Ersoy yaşadığı dönem itibarıyla II. Abdülhamit devrine, İkinci Meşrutiyet'e, İttihat Terakki devrinin çalkantılı olaylarına, Balkan ve Çanakkale Savaşlarına, İstiklal Harbine ve Cumhuriyetin kuruluş süreçlerine bizzat şahitlik etmiş bir şair ve mütefekkidir. Safahat'ında topladığı manzum eserlerinde bu konuları işlemiştir. Bu bakımdan Safahat, dönemin olaylarını anlatan bir tarih kitabı, vaaz kürsüsü, hatıra defteri, kısacası bir bilgi ve intiba deposudur. Bu çalışmada Mehmet Akif 'in Safahat adlı eserinde Meşrutiyet'i nasıl algıladığı incelenecektir. Fakat önce II. Abdülhamit dönemine değinilecek ve sonra II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından devrin belli başlı şairlerinin ilk tepkileri eserleri üzerinden incelenecektir. Ardından hadisenin siyasi, toplumsal ve psikolojik olarak Safahat'ta nasıl karşılandığı üzerinde tetkikler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet, Hürriyet.

TRACES OF MEŞRUTİYET IN SAFAHAT

Abstract

The Westernization movements that started with the Tulip Era and accelerated during the period of Selim III and Mahmut II, peaked with the Tanzimat reforms. After the interruption in the Abdulhamit II period, it continued in the First Constitutional Era. Mehmet Akif Ersoy personally saw the Abdulhamit Era, the Second Constitutional Era, the unsteady events of the İttihat Terakki period, the Balkan wars, the Battle of Gallipoli, the War of Independence and the founding processes of the Republic with his own eyes, and he studied these subjects in his verse works that he collected in his Safahat. Safahat, in this respect is a history book, sermonizing stand, and memorandum book in short, it is a store of information and impressions that describes the events of the period. In this study, how Mehmet Akif Ersoy perceives the Second Constitutional Era in his work Safahat will be examined. But firstly, the first reactions of the major poets of the period during and after Abdulhamit, right after the declaration of the second constitution will be examined through his works. Following this how the event was met politically, socially and psychologically in Safahat will be discussed.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Abdulhamit II, Mesrutiyet II, Liberty.

GİRİŞ / II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KISA BİR BAKIŞ

II. Meşrutiyet, bazı grupların istemesi/zorlamasıyla başlayan birtakım hareketlerin devamında Sultan II. Abdülhamit'in 23 Temmuz 1908'de kerhen ilan etmesiyle başlayan bir siyasi dönemin adıdır. 1918'de İttihat ve Terakki'nin kapatılmasıyla sona eren bu çalkantılı dönem¹ bir bakıma Cumhuriyet'in doğum sancısı olarak değerlendirilebilir. Tunaya'ya göre (2003) bu kısacık dönem, Osmanlı'yı kaybettiğimiz, ancak Cumhuriyet'i bulduğumuz bir dönem olarak belirmektedir. Dönemin siyasi ve askeri olayları ve sonuçları ile felsefi ve edebi faaliyetleri, birbiriyle iç içe olan, kendi içinde neden-sonuç ilişkileri barındıran karmaşık ve devasa bir tertiptir. Bu nedenle Meşrutiyet, aradan geçen bir asırdan fazla zaman dilimine rağmen hâlâ incelenmekte ve sorgulanmaktadır.

1876'da Meclis'in kapatılmasından itibaren, siyasi faaliyetlerle, idarecilerle, iç ve dış politikayla yahut hükûmetlerle ilgili hemen her hususta herhangi bir imalı söz ve yazıyı yasaklayan, basını kontrol altında tutan bir rejim uygulanmıştır. (Okay, 2005b: 129) II. Abdülhamit yönetimi Tanzimat döneminin çok kıymetli iki kazanımı olan “hürriyet” ve “hukuk” kavramlarını, tıpkı kapattığı Meclisi Mebusan gibi askıya almış, güvenlikçi politikaları merkeze oturtmuştur. Sarayın bu tercihi sadece siyasi ve toplumsal alanda değil, düşünsel hayatta ve edebi faaliyetlerde de kendini göstermeye başlamıştır. Namık Kemal, Ali Ekrem,

¹ II. Meşrutiyetin başlama tarihi konusunda bir ihtilaf olmamakla beraber, dönemin bitiş tarihi üzerinde bit ittifak henüz sağlanamamıştır. Meseleye siyaset veya hukuk alanından bakanlar ile sosyal pencerelerden bakanlar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre kimileri Meclis-i Mebûsân'ın son kongresini esas almakta iken, kimileri de İstanbul'un işgaline, saltanatın kaldırılmasına ve hatta cumhuriyetin ilanına kadar süreci götürmektedir. Çalışmamızda çoğu tarihçinin üzerinde ittifak ettiği 1918 yılını esas alacağız. Şu durumda bize göre İkinci Meşrutiyet

Faik Ali ve Süleyman Nazif gibi sesi çıkmaya devam eden aydınlar başka yerlere görevlendirilmek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Kimi aydınlar sürgüne gönderilmiş, kimileri de gittikleri yabancı ülkelerden dönememişlerdir.

Namık Kemal²'den sonra yaşanan gelişmelere en net biçimde tepki gösteren kişi olarak Tevfik Fikret karşımıza çıkmıştır. 1902 senesinde kaleme aldığı *Sis* şiiri bu tavrın bir timsali olmuştur. Evi her gün polis tarafından gözetlenen şair, sisin denize bütün kesafetiyle çöktüğü rutubetli bir şubat günü evine kapanmış, o gün bütün bir devri bütün dertleriyle duymuştur (Ünaydın, 1919). Ercilasun'a göre (1988) bir “nefret şiiri”, Tanpınar'a göre (1969) sade “bir manzume değil, geniş, korkunç ve zalim bir beddua” olan *Sis*'in uyandırdığı sınırlı akislerden sonra şair, yine Tanpınar'ın teşbihiyle “bir tür hücre, bir tür mâbed ve bir tür türbe” olan Aşiyân'ına çekilmek suretiyle ortalıkta görünmemeyi tercih etmiştir. Hüseyin Cahit'in bir tercüme yazısının uyandırdığı kuşku nedeniyle Servet-i Fünûn dergisinin kapatılmasına kadar varan bu süreç, Türk düşünce ve edebiyat hayatı için sıkıntılı bir dönemi başlatmıştır. Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız birkaç hamleyi istisna tutarsak, 1908'e kadar edebiyat dünyasında olup bitene itiraz eden güçlü bir sese rastlanmamıştır.

1. II. MEŞRUTİYET'TEN SONRA

II. Meşrutiyet'in (10 Temmuz 1324) 23 Temmuz 1908'de Manastır'da ilan edilmesinin hemen ardından, bu siyasî hadisenin artçıları cereyan etmiştir. Bir gün sonra Meşrutiyet'i resmen ilan eden Padişah emri yayınlanmış, iki gün içinde sansür kaldırılmış ve Şeyhülislam beyannamesi yayımlanmıştır. Haftanın sonunda hafiye teşkilatı lağvedilmiş, birkaç gün sonra da Sadrazam Sait Paşa istifa etmiş, yerine Kâmil Paşa getirilmiştir. Aynı yılın Aralık ayında Mebusan Meclisi açılmıştır. Meşrutiyet'in siyasi artçıları derhal hayatın diğer alanlarına da yansımıştır.³ Bu bağlamda siyasî fikirlerinden dolayı sürgün edilenler affedilmiş, bu kişiler birer hürriyet kahramanı olarak yurda dönmüşlerdir. Parti, dernek gibi sosyal ve siyasî teşkilatlanma faaliyetleri serbest hâle getirilmiştir. (Çetişli, 2012: 53) Çok geçmeden matbuat hayatı üzerindeki sansür de kaldırılmış, adeta bir kış uykusunda olan edebiyat hayatı hürriyet coşkusuyla yeniden canlanmıştır. Basına olan yasakların kalkmasıyla kısa zamanda iki yüz kadar gazete ve dergi faaliyete geçmiştir. Meşrutiyet önemi Yıldız Sarayı kadrosunun istibdâdcı düşüncesinden Namık Kemal ideallerine geçişin ayırım noktası olmasındandır. (Tunaya, 1998: 13)

II. Abdülhamit devrine eleştiri içeren ve yeni döneme, hususen orduyu öven şiirler birbiri ardına yayınlanmaya başlamıştır. Kolayca tahmin edilebilir ki, bunların büyük bir kısmı şiir değeri haiz olmayan, alelâde manzumelerden ibarettir. (Okay, 1992: 481)

Recaizâde Ekrem'in *Nefrîn* manzumesi ilk numunelerindendir. Farsça nâ-aferîn, yani “nefret, lanet okuma, ilenme” anlamına gelen kelimenin ruhuna uygun bir biçimde, *Nefrîn*'de baskı döneminde yaşananlar gözler önüne serilmiştir. Buna göre önceki devirlerde Osmanlı denizlere ve karalara hükmederken, II. Abdülhamit döneminde ordunun yüzü utanmaktan yerlere düşmüş, güzel vatan harap olmuş, alçaklar halkı soyup servet sahibi olurken her yükü milletin

1908 ile 1918 arasında hüküm sürmüş on yıllık bir dönemi işaret etmektedir.

² Hürriyet kelimesini, Arapça “hür” kelimesinden türeten ve onu fikir ve edebiyat dünyamıza ilk sokan kişi Namık Kemal'dir. Dolayısıyla o hem lafız hem mana bakımından kelimenin babası sayılmaktadır. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Göçgün, 2009)

³ İkinci Meşrutiyet dönemini değişik açılardan ele alan şu eserlere bakılabilir: Ülken (2013); Okay (2011b); Mardin (2014); Bayur (1952); Berkes (2019); Kavcar (1974); Tunaya (1959).

omuzlarına yüklemiştir. Şiirde bunların hepsine birden lanet edilmiştir, en sonunda hürriyet yüceltilmiştir. Zira hürriyet faziletlerin en yücesi, halkın muhafızı, dinin mübaşiridir. Şiir, ihtiva ettiği temalar, izlekleri ve taşıdığı coşku bakımından yoğun bir biçimde Namık Kemal'in *Hürriyet Kasidesi*'ni hatıra getirmektedir.

Abdülhak Hâmid mevzuya iki şiiriyle katılmıştır. *Hürriyet Neşidesi* ve *İkinci Neşide-i Hürriyet*. Hâmid, bu şiirlerin ilkinde meşrutiyet öncesi ve sonrasını iyi/mutluluk ve kötü/zulüm zıtlığı bağlamında ele almıştır. Diğerinde ise “cemiyetin ilhâmı” Meşrutiyet'i getiren unsur olarak gösterilmiştir. (Güngör, 2019: 389)

Ancak, yaşadıklarının doğal bir sonucu olarak Meşrutiyetin yeniden ilanına en çok sevinen ve bunu şiirlerine yansıtan yine Tevfik Fikret olmuştur. İlk olarak *Rücû* manzumesini kaleme almış ve burada *Sis*'te yağdırdığı tel'inatı tadile çalışır. (Kaplan, 2011: 161) Sisteki “melanet gecesinden uzakta” olmanın sevinciyle ihtilalcileri yüceltir. Ona göre ordunun her bir neferi, vatanın şanlı ve güzide bir evladır; açık alınlı, vicdanlı ve aslan yüreklidir. (Uçman, 2007: 301) Ardından kaleme aldığı *Doğan Güneşe* manzumesinde, gece-gündüz tezadından hareketle II. Abdülhamit dönemi geceye, hürriyetin gelişi de güneşin doğuşuna benzetilmiştir.

Fikret'ten sonra, Meşrutiyet meselesine duyarsız kalamayan bir diğer sanatçı Ömer Seyfettin olmuştur. Meşrutiyet'in ilanının akabinde Makedonya'da bir asker olarak görev yapmış olması, oradaki gözlemleri, bizzat Meşrutiyet'i ilan eden ordunun içinde yer alması ve sonrasında Selanik'teki İttihat ve Terakki Merkezi'ne olan yakınlığı onun hem bir asker hem de bir öykücü olarak tanıklığını daha da anlamlı kılmaktadır. (Şişmanoğlu, 2014: 665) Gözlem gücü kuvvetli olan Ömer Seyfettin, gördüklerini, siyasî hesaplaşmalardan ve şahsî çıkarılardan uzak bir yaklaşımla kurguya taşımıştır. (Atay, 2019: 73) Onunkisi daha çok kişisel bir heyecandır. Diğer aydınlar gibi Meşrutiyet'i heyecanla karşılamıştır; Meşrutiyet'in ülkeye iyi şeyler getireceği ve İmparatorluğun tekrar ayağa kalkacağı konusunda ümitlidir. (Koç, 2018: 125) Ömer Seyfettin, ilk olarak Meşrutiyet'ten hemen bir ay sonra, Serbest İzmir gazetesinde *Hedm-i İstibâd* makalesini yayımlar ve içine *Müekkile-i Hürriyete* adında bir şiir koyar. Hürriyet aşkıyla kaleme alınan bu şiirinden sonra, bu kez 11 Temmuz gazetesinde aynı duygularla *Temmuz* adlı şiirini yayımlar. Burada Meşrutiyet'e sahne olan Temmuz, “mah-ı muhterem” olarak nitelendirilir. Hürriyet kavramı burada bir peri'ye benzetilir. Ardından, *Tac* adlı şiirinde yeni bir asra başlandığından hareketle padişahlık tacının gereksizliğine işaret eder. Ömer Seyfettin'in dikkat çeken bir diğer şiiri, Tevfik Fikret'ten mülhem baykuş imgesini kullandığı *Rondo* şiiridir. Binaenaleyh “baykuş” Fikret'in II. Abdülhamit için kullandığı bir benzetmedir. (Koçakoğlu, 2008: 67)

Ali Ekrem, *Kaside-i Askeriyye* adlı eserinde inkılabı gerçekleştiren orduya övgüler yağdırmıştır. Eserde geçmiş dönemlere değinmemesini, kendisinin yakın bir tarihe kadar sarayda mabeyn kâtipliği yapmasına bağlamak zor olmayacaktır. Ali Ekrem, daha sonra yayımlayacağı *Kırmızı Fesler*'de ancak geçmiş döneme dair yergilere yer verebilmiştir.

Faik Ali, daha çok bir edip ve muallim edâsıyla meseleye yaklaşmıştır. Bu durumu, onun devlet adamı kimliğiyle de örtüşmektedir. *Ey Bu Âlemde En Büyük Mazlum* başlıklı manzumesinde hiçbir baskıcı yönetimin ilelebet payidar olamayacağı uyarısında bulunmuştur.

Buraya kadar ismini zikrettiğimiz eserler, nihayetinde o şairlerin birinci dereceden manzum eserleri değildir. Okay'a göre (2005) bunlar uzun süren bir baskı dönemi ve arkasından gelen hürriyet ortamının getirdiği coşku ve sevinçle alelacele kaleme alınmış tepkisel şiirlerdir.

Dolayısıyla, edebî değeri pek de yüksek olmayan eserlerdir. Bir bakıma “edebiyattan uzak” bir edebiyat dönemi yaşanmıştır. (Okay, 2005: 146) Sadece denk geldiği tarihsel döneme ışık tutması bakımından önem taşımaktadırlar.

2. ABDÜLHAMİT'E RED CEPHESİNİN OLUŞMASI VE MEHMET AKİF

Türk edebiyatında kaynaklarını İslam'dan, İslam tarihinden, ayet ve hadislerden alan pek çok edip vardır. Yine idareyi, sosyal hayatı, kişisel ve toplumsal meseleleri ele alan nice şairler gelip geçmiştir. Fakat Mehmet Akif bu ikisini birleştiren bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Belki otuz sene bu cemiyetin sefaletini terennüm etmiş, cemaatle hemhal, hemderd olmuştur. (Topçu, 1998: 12) Devrine kadar, hatta belki ondan sonra da Akif kadar şiiri sokağa, kalabalıklar arasına, alalâde insanlar arasına sokan bir şair bulunamaz. (Okay, 2005a: 65) Onun kadar şiiri hayata, hayatı şiire sokmayı başarmış bir şair yoktur. (Karakoç, 2013: 37) Bu yönüyle o iyi bir şair olmasının yanı sıra aynı zamanda bir mütefekkir, bir din adamı, bir muallim, mücadele adamı, iyi bir baba, fedakâr ve vefalı bir dost, müşfik bir komşu, hâsılı örnek bir insandır.

Şiirlerini topladığı *Safahat*, içinde taşıdığı bilgi ve yüksek değerler bakımından eşsiz bir hazinedir. Aynı zamanda, *Safahat* yazıldığı döneme tanıklık etmiş bir eserdir. Bu bakımdan türlü konularda çalışmalara kaynaklık etmektedir.

“Hürriyet” kavramı, istiklal ve vatan kavramları ile bütünleşen bir çizgide İstiklal Marşı şairinin en çok önemseddiği ve *Safahat*'inde en çok işlediği değerlerden birisidir. O, bütün gerçek sanatkarlar gibi hürriyet taraftarı ve istibdâd düşmanıdır. (Timurtaş, 2006: 33)

Mehmet Akif'te oluşan meşrutiyet fikrini devrin siyasi koşullarından ve o dönemdeki diğer İslamcı düşünürlerin zihinsel sorgulamalardan bağımsız düşünemeyiz. Said Nursi başta olmak üzere, dönemin hemen bütün İslamcı düşünürlerinde İskilipli Atıf, Filibeli Ahmet Hilmi, Şeyhülislam Musa Kazım, Elmalılı Hamdi Efendi'de de görülen bu bakış açısının temelinde iki kavram öne çıkmaktadır: İstibdat ve Meşrutiyet. İsmi zikrettiğimiz düşünürler II. Abdülhamit'e yönelik muhalefetlerinde bu iki kavramı kullanırken, bunların altını İslami kaynaklarla doldurmuşlardır.⁴ Mehmet Akif özeline gelirsek, çocukluk yıllarında itibaren, gençlik ve olgunluk dönemlerini Abdülhamit idaresinde geçiren şairde istibdat ve meşrutiyete dair fikirlerin nasıl oluştuğunu, onun hayatını dikkatle takip eden herkes anlayabilecektir. Nitekim otobiyografik bir okuma yaptığımızda, *Safahat*'ın *Asım* kitabında yer alan aşağıdaki satırlarda, şairin daha çocukluk çağında babasından gelen bir tesir altında olduğunu görmekteyiz:

Evet, oğlum, Hoca sevmezdi, bilirdim,

Saray'ı; Ama sövmezdi de hoşlanmadığından dolayı.

Vardı bir duygusu besbelli ki... -

Bilmem, varmış... Padişah dendi mi, çokluk dil uzatmazlarmış!

Fakat onun asıl etkisi altında kaldığı kişi, talebelik döneminde Fatih Rüştüyesi'nden hocası olan Kadri Efendi'dir.⁵ Mehmet Akif'in Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Fransızca'ya da

⁴ Konumuzun özünden uzaklaşmamak adına meseleyi burada kesiyoruz. (Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Kara, İslamcıların Siyasi Görüşleri-1 Hilafet ve Meşrutiyet, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2001.)

⁵ Bu hususta detaylı bilgi için bkz: (Mithat Cemal Kuntay, Mehmed Akif, İstanbul 1939, s.82; M. Orhan Okay, Mehmed Akif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara 2005a, s. 17)

hâkim olduğunu, böylelikle Batılı fikirlere ve kaynaklara doğrudan ulaşabildiğini ve Baytar Mektebi'nde eğitim alırken Batı'dan tahsil görüp gelen hocalardan ders aldığını belirtmek gerekir. Bütün bu amilleri bir bütün olarak hesaba kattığımızda, onun hayata karşı geliştirdiği rasyonaliteyi ve muhalif bakış açısını nasıl geliştirdiğini, eserlerine hâkim olan realizmi ve red cephesine nasıl katıldığını anlamak daha kolay olacaktır.

3. SAFAHAT'TA MEŞRUTİYET VE II. ABDÜLHAMİT

Onun yedi ciltlik Safahat'ı, bir volkanı andıran iç hayatının macerasıdır; ruh dünyasının, cemaatin acılarından başlayıp ilâhî denemede nihayetlenen dramıdır; bir kelime ile bir büyük ruhun romanıdır.

Nurettin Topçu

Mehmet Akif Ersoy'un yayımlanan ilk şiiri, 1895'de *Mekteb* mecmuasında çıkan *Kuran'a Hitab* başlıklı şiiridir. (Uyguner, 1991: 20) Daha sonra bir müddet *Resimli Gazete*'de şiirleri çıksa da, 1908'e kadar derin bir sessizlik içine girmiştir. Akif'in edebiyat sahasında tekrar görünmesi II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. 1908'den önce yazdığı şiirlerden beğendiklerini 1908'den sonra neşretmeye başlamıştır. (Düzdağ, 1988: 116)

Meşrutiyet teması, Safahat'ta en yoğun biçimde *İstibdâd*, *Hürriyet*, *Köse İmam*, *Amîn Alayı* ve *Acem Şahı* şiirlerinde ve Safahat'ın *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Asım* başlıklı kitap bölümlerinde işlenmiştir. Şair, diğer manzumelerinde olduğu gibi, bu eserlerinde de tahkiyeli anlatımı tercih etmiştir. Napolyon'dan Sadi Şirazi'ye kadar geniş bir tarihsel ve edebi yelpazede, ayet ve hadislerden de istifade etmek suretiyle, hatırat tazında kaleme alınmış bu eserlerin ilki *İstabdâd* mazumesidir. Akif, kardeşi olarak gördüğü Mithat Cemâl'e ithaf ettiği bu şiirinde önce uzun uzun Abdülhamit dönemini tasvir eder:

Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd,
Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!
Diyor ecdâdımız makberlerinden: “Ey sefil ahfâd,
Niçin binlerce ma'sum öldürüken her gelen cellâd,
Huruş etmezdi, mezburhâne olsun, kimseden feryâd?

diyen şair, sözünü hiç esirgmeden II. Abdülhamit'in hüküm sürdüğü 1876 ile 1908 arasını kirli bir “devr-i istibdâd” olarak nitelendirmektedir. Şiirin tamamına bakıldığında şairin öfke içinde olduğunu müşahade etmekteyiz. Dahası şairin asıl öfkesi II. Abdülhamit'ten çok devrin diğer devlet ve siyaset adamlarınadır. Zira onlar, cellatlar tarafından binlerce masum öldürülürken tek bir feryâd dahi etmemişlerdir. Bu hâl mezarlarındaki acdâdı bile müteessir etmekteyken diriler olup bitene kayıtsız kalmıştır. Yani şairin eleştiri oklarından siyaset kurumu kadar toplum da nasibini almaktadır. İstibdâdın doğurduğu korkunç manzaraları, faciaları tablolastırdığı bu mısralar, onu Tevfik Fikret'e yaklaştırmıştır. (Enginün, 2000: 183) Mehmet Akif, sadece camide veya kürsüde vaaz eden bir şair değil, dini meseleleri sahaya indiren bir cemiyet adamıdır. Çarşıda pazarda, kıraathanede, vapurda, meyhanede, sokakta, kısaca o her yerdedir.

Hülasa, Nâmık Kemâl'de var olan “cemiyyet mistisizmi”, Akif'te zirveye ulaşmıştır. (Dalkılıç, 2008: 213)

Akif, bir insan olarak gördüğü, yaşadığı, çözümleyemediği problemler, haksızlıklar karşısında zaman zaman feryâd eder, yeise düşer. (Sarı, 2003: 2)

Otuz milyon ahâlî, üç şakînin böyle mahkumu
Olup çeksin hükümet nâmına bir bâr-ı meş'umu!
Utanmaz mıydınız bir, saysalar zâlimle mazlumu?
Siz, ey insanlık isti'dâdının dünyâda mahrumu
Semâlardan da yüksek tuttunuz bir zıll-ı mevhumu!

İkinci paragrafında şairin öfkesi devam etmektedir. Mazlum ile zalimin bu dönem içerisinde zaman zaman aynı kefeye konulduğundan yakınmaktadır. Şâire göre, otuz milyon halk, sadece “hükûmet olsun, yani ülke başsız kalmasın” diye uğursuz bir yükü senelerce çekmiştir, İnsanlık istidâdından yoksun olanlar, zıll-i mevhumu semâlardan da yüksek tutmuştur. Bu nedenle günahları pek büyüktür.

O birkaç hayme halkından cihangîrân bir devlet
Çıkarmış, bir zaman dünyayı lerzân eylemiş millet;
Zaman gelsin de görsün böyle dünyalar kadar zillet,
Otuz üç yıl devâm etsin, başından gitmesin neket...
Bu bir ibrettir ammâ olmayaydık böyle biz ibret!

Şair, yukarıdaki dizeleriyle Osmanlı Devleti'nin “çadırdan imparatorluğa” uzanan tarihi zaferlerine gönderme yaparak, tarihi şanla ve şerefle dolu olan bir devletten nerelere geldiğimize işaret etmektedir. II. Abdülhamit'in otuz üç yıl devam eden baskıcı yönetiminin kendi halkına bir ibret olduğunu, ancak böyle bir ibretin muhatabı olmaktan hicab duyulması gerektiğini belirtmektedir. Şair, burada dönemi ve nesli adına üzüntü içindedir.

Semâ-peymâ iken râyâtımız tuttun zelîl ettin;
Mefâhir bekleyen âbâdan evlâdı hacîl ettin;
Ne âlî kavm idik; hayfâ ki sen geldin sefîl ettin;
Bütün ümmîd-i istikbâlî artık müstahîl ettin;
Rezîl olduk... Sen ey kâbus-ı hunî, sen rezîl ettin!

Bir önceki dörtlüğün devamı niteliğindeki bu mısralarda, II. Abdülhamit'e olan öfkesinin devam ettiğini görmekteyiz. Zira o, bütün “ümmîd-i istikbâlî” imkânsız kılmış, uyguladığı istibdâd ile milletin talihine “kâbus-i hûnî” olarak çökmüş, yüce bir kavmi sefîl etmiştir. Son mısradaki “rezil olduk” “rezil ettin” şeklindeki mükerrer ifadeler şairin büyük öfkesinin tezahürü olmuştur.

Hamiyyet gamz eden bir pâk alın her kimde gördünse,
“Bu bir cânî!” dedin sürdün, ya mahkum eyledin hapse.
Müvekkel eyleyip câsus her vicdâna, her hisse.

Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se...

Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun ruh-ı İblîs'e!

dizelerinde istibdâdın kararttığı hayatlara vurgu yapılmıştır. Buna göre II. Abdülhamit, hürriyet için çalışan kim varsa, milli onur ve “haysiyyet”in belirtilerini kimde gördüyse o kişiyi bir “cânî” olarak toplatıp ya sürgün etmiş ya da hapse atmıştır. En kötüsü, Padişah bu davranışı ile en kahraman evladlarını “yeis”e düşürmüştür. O, şeytanın ruhuna rahmetler okutacak bir mel'undur.

Değil kâbusun artık, devr-i devlet intibâhındır.

Gel ey nâzende hürriyyet ki canlar ferş-i râhındır.

Emîndir mevkiin: En pâk vicdanlar penâhındır.

Serâpâ mülk-i Osmânî müeyyed taht-gâhındır.

Serîr-ârâ-yı ikbâl ol ki: Bir millet sipâhındır.

Yukarıdaki dizelerde, şairin öfkesi biraz dinmiş görünmektedir. Meşrutiyetle birlikte kâbus artık bitmiştir ve şair “gel ey nâzende” diyerek, hasret ve merhametle hürriyete kucak açmaktadır. Artık ona korku yoktur.⁶ Zira en pâk vicdanlar onun sığınağıdır, baştan başa bütün Osmanlı ülkesi onun ebedî tahtıdır.

Şiirin ikinci kısmı “Bir gün evvel” başlığının altındaki mısralardan oluşmaktadır. Hatırat tarzına iyice yaklaşan bu bölümde önce sokak tasvirlerine yer verir. Buna göre yaşadıkları mahalle poyrazın bile uğramadığı cezalı bir mekândır. Orada mevsim olarak sadece yaz ve kış vardır ve bunlar kurak ile çamuru ifade etmektedir. Burada amaç mekândan hareketle algı oluşturmaktır. Akif, daha sonra yaşanmış elim bir hadiseyi anlatarak dönemi daha iyi anlamamızı ister:

Ne manzaraydı, İlâhî, o gördüğüm sahne!

Beş on herif yapışıp bir fakîrin ellerine,

Sürüklüyor; öteden bir kadın diyor:

-Bırakın!

Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın?

Zavallımın büyük evlâdı öldü askerde;

İkinci oğlu da sürgün Yemen'de bir yerde.

Acıklı, göğsü sakat, koyverin, didiklemeyin;

Günahtır etmeyin oğlum, ayıptır eylemeyin.

Bu olay, “sıcak, çok sıcak bir gece”de, hafiyelerin Mithat Cemal Kuntay'ın evine yaptıkları baskını anlatmaktadır.⁷ Beş on kadar asker bir zavallıyı sürüklemeye başlarlar. Karısı

⁶ Bu kısımlarda İstiklal Marşı'ndaki “Ebediyyen sana yok ırkıma yok izmihlal” mısraı hutur etmektedir.

⁷ Şiirin Ona ithaf edilmesinin sebebi kuvvetle muhtemel bu hadisedir. Mithat Cemal de, II. Abdülhamit döneminde birtakım siyasi baskınların olduğunu, bu baskınlardan birisinin de kendi başına geldiğini ve tutuklandığını, Mehmet Akif'in de pek yakından bildiği tutuklanma hadisesinin bu olduğunu, görüp işittiklerini de katarak “İstibdat” şiirini böylece yazdığını ifade etmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz: Kuntay: 1986)

feryâd etmeye başlayan bu adamın göğsünde bir yara vardır ve oğullarından büyük olanı askerde ölmüş, diğeri ise Yemen taraflarında sürgündedir. Devamında emri veren Paşanın tasviri daha bir dikkat çekicidir. İstibdâd döneminin bütün çirkinliği, adeta bu kişinin endam ve çehresinde müşahhaslaşmıştır.

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi Paşa!
Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy!
Getir de üstüne kalpaklı bir kemik kafa koy.
Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak,
“Senin bu işte yüzün, al!” deyip o yüzüne tak.
Bıyık o kırdaki yetişmiş diken yemişli çalı;
Ağız da in gibi aslâ görünmüyor, kapalı.
Bu şekl-i muhişi mümkünde bir düşün şöyle,
Paşam dedikleri ucube işte aynıyle!

Gecenin karanlığında şairin gördüğü Paşa korkuluk gibi dikilen, kısa boylu, kuru kafalı ve seyrek sakallı, bıyıkları çalı gibi dik, ağzı in gibi çukur çirkin bir “ucube”dir. Mısraların devamında şairin dikkatini ayın parlak ışığı içinde Paşanın belindeki sadakat kılıcı ve elindeki kamçı çeker. Sema ve zemin tenevvür ederken Paşanın pis gölgesini gören şair, gecenin pâk alnında yaşananları pâyidâr bir “leke” olarak görür

Mahallemizde de çıt yok, ne oldu komşulara?
Susup da kurtulacak sanki hepsi aklı sıra.
Ayol, yarın da sizin hânümânınız sönecek...
Ne var sıçan gibi evlerde şimdiden sinecek?
Yazık sizin gibi erkeklerin kıyâfetine...

mısralarında zulüm karşısında bir şey yapmayan, sade seyre mahkum olan halka sosyal eleştirisini yapmaya devam eder. Zira, olayı merak edip toplanan kalabalıktan kimse kalmamış, gelenlerin hepsi “sıçan gibi” evlerine sinmiştir. İtiraz eden tek başına bu kadıncağızdır. Oysa kaçmakla kurtulduğunu sanan bu ahmaklara da sıra gelecek yarın onların da ocağı sönecektir. Derken saat gece yarısına dayanır, zavallı adam bir cenaze gibi götürülürken kadıncağzın yerlere serildiğini gören şair:

Benim de bitti nihayet tahammülüm tâbım
Boşandı seyl-i dümû’um, boşandı asâbım
Utandım ağlayarak, ağladım utanmayarak

sözleriyle adeta günah çıkarır. Burada şairin takati bitmiş, boşalan sinirlerinden sonra gözyaşları da sel olup akmaya başlamıştır. “Akif, haksızlık ve zulüm karşısında suskun kalmayı, canı olmayla bir tutar. Kimsenin tepki vermemesini, Kurân’ın sesinin kısılması hatta güya Mevlâ’nın sedasının susması ile özdeş görür.” (Baş, 2012: 212).

Akif'in halkın zulümler karşısında ses çıkarmamasına içerlediği bir başka dize de Safahat'ın altıncı kitabı olan *Asım*'da geçmektedir. Ne yaptığını, nereye varmak istediğini bilmeyen halka şairin tepkisi nettir. Esasen Safahat'ın bütünü göz önünde bulundurduğumuzda, Müslümanlardaki “pasif kader anlayışı” (Tural, 2003: 32) nın yoğun işlenen temalardan biri olduğu görülecektir. Manzumede “Kırbaç altında” zulüm gören halk, şaşkın ve kayıtsızdır.

Tanımaz gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?

Üç beyinsiz kafanın sevkine şaşkın gibi râm

Kırbaç altında bütün gün, ne tazallûm, ne kıyâm

Meşrutiyet'in üzerinde Safahat'ta dikkatimizi çeken ikinci önemli şiir *Hürriyet*'tir. “iki gün sonra” şeklindeki üst bilgi notundan anlaşılabilceği gibi bir önceki şiirin devamı niteliğindedir.

Beyaz entârisiyle kar gibi kız,

Sanki Cennet'ten inme zâde-i hur

Ya seher-pâredir ki perrandır

Dûş-ı nâzında bir sehâbe-i nûr

Ya şu oğlan, şu tostopaç afacan

Ki fezâlar gelir süruruna dar

Bu dizelerde çizilen olumlu tablodan anlaşılmaktadır ki, meşrutiyet ilan edilmiştir ve şair bunun sürurunu çocuklar üzerinden vermektedir. Sazyek'e göre (1993: 369) Akif'in çocuklara yönelmesi ve onlara bel bağlaması şairdeki “gelecek” alt temini gösterir. Akif, bu satırlarda önce hürriyeti “cennetten inme” beyaz elbiseli bir huri kızına benzetir. Bu kız çocuğu seherin bir parçası gibi uçmakta ve nazlı omuzlarında ışıktan bir bulutla hürriyet kuşağını kuşanarak dünyayı gezmektedir. Diğer yandan bir erkek çocuğu dikkatleri çekmektedir. Tostopaç afacan bu çocuğun sevinci o kadar büyüktür ki, onu almaya gökler dar gelecektir. Elinde bir de kendi boyundan büyük bayrağı vardır. Şair burada “Geçti mâzî denen o devr-i melâl” derken parlak bir geleceği müjdelemiştir; “Haydi feth et: Senindir istikbâl” sözleriyle de geleceği inşâ edecek çocuklara bir hedef göstermiştir.

Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken daha dün,

Şu sokaklarda bugün dalgalanan ruhu görün!

Meşrutiyet'ten önceki dönemi hareketsiz bir mezarlık olarak ifade eden şair, şimdi herkesi “dalgalanan ruhu” görmeye davet eder. İçinde bulunulan ortam çok hareketli ve neşelidir.

İki kardeş dalarak lücce-i etfâle hemen,

İki dürdâne-i ismet gibi yüzmekte iken;

Bakarak arkalarından bu güzel yavruların,

Döndü birdenbire sîmâsı, duran ihtiyarın.

Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalınız:

-Ah bir kerre gelip görse Yemen'den babanız!

Şiirin devam eden kısmında bir diriliş söz konusudur. Oynamaya giden iki kardeşin görüntüsünü çocuk deryasında yüzen iki inciye benzeten şair, onları seyreden ihtiyarın hüznüne şahit olur. Çünkü bu yavruların babası Yemen'de sürgündür ve ihtiyar adam, onun sağ salim geri dönerek buradaki hürriyet havasını görmesini istemektedir. Belli ki İhtiyar'ın arzusu, şairin için de yüksek bir arzudur.

Acem Şahı'nda Sadî Şirazi⁸'nin iki anlamlı beytini yorumlamak için kaleme alınmış bir şiirdir. Şiirin ilk kısmı, Sadi'nin;

Ne merdî ki mülk-i serâser zemîn

Ne yerzed ki hûnî çeked ber zemîn

beytinin açıklaması biçimindedir. Bu kısım, Midhat Cemal ile birlikte yazılmış, şiirin ikinci kısmını Akif tek başına kaleme almıştır. Şiirde her ne kadar devrin İran hükümdarı, Muhammet Ali Şah⁹ muhatap alınmış gibi gözükse de, burada kast-ı mahsusun II. Abdülhamit Han olduğunu düşünüyoruz. İlk kısımda dikkat çeken detay fasılalı biçimde şaha beddua edilmiş olmasıdır. Ülkeler alan o muazzam Napolyon'u örnek veren şair, sonunda kazanılan tek şeyin bir çukur olduğunu ve o çukurun nihai tahtı olduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla bir tutam toprak veya bir çukur için bu kadar dağdağın çok oluşunu belirtir, bunu göz önünde bulundurup düşünmesini ister. Manzumenin asıl sert olan ikinci kısmı yine Sadi'ye ait bir beytin açıklaması şeklindedir:

Riyâset be-dest-ikesânî hatâst

Ki ez destîşan-i desthâ ber Hudâst¹⁰

Manzumenin bundan sonraki bölümünde “İkbal-istikbal için her şey revadır” (Dalkılıç, 2008) mantığıyla hareket eden Acem Şahı doğrudan muhatap alınmıştır:

Bu müdhiş velvelen Îrân'ı dâim inletir sanma.

“Muzaffersin!” diyen sesler bütün hâindir, aldanma.

Zafer-yâb olduğun kimdir? Düşün bir kerre, millet mi?

Adâlet isteyen bir kavmi vurmak gâlibiyet mi?

Şair, manzumenin hemen başında Şah'a bir ikazda bulunmuştur. Zira dehşetli velvelesi uzun sürmeyecektir. “Muzaffersin” diyen herkesin hain olduğu gerçeğinin altını çizen şair, daha sonra şu kritik soruyu sorar: “Yendiğin kimdir? Düşün bir kere, millet mi?” Dahası, adalet isteyen insanlara vurmak galibiyet midir? Sonra feryâdını yükseltir:

Nasîbin yok mudur bir parça olsun âdemiyyetten?

Nasıl aldırımıyorsun yükselen feryâda milletten?

⁸ 1213-1292 yılları arasında yaşamış, Bostan ve Gülistan eserleriyle tanınmış İranlı bir şairdir.

⁹ İran'da 1907-1909 yılları arasında tahtta bulunmuş, acımasızlığıyla tanınan Kaçar hanedanından bir hükümdardır. 1906'da ilan edilen meşrutiyeti kaldırması ve meclisi topa tutmasıyla meşhurdur.

¹⁰ Zalimliğinden halkın Allah'a sığındığı kimselerin devletin başında bulunmaları doğru değildir.

Şair arkasından gelen mısralarda bunca mazlumun yüreğinden kopan âhların, bir gün Allah'ın lanetini tepeden indireceği öngörüsünde bulunur. Daha sonra şairin tehditvâri bir üslûba geçtiğini görüyoruz:

Sığınmış olduğun şevket-sarây-ı zulmü pek muhkem
Hayâl etmektesin... Lâkin ne bârular, ne müstahkem
Penâh-ı bî-amanlar, heybet-i kakhâr-ı mutlakla,
Kökünden devrilip bir anda yeksân oldu toprakla!
O, bir çok memleket vîrân edip yaptırdığın eyvan
Harâb olmaz mı? Kabristâna dönmüşken bütün İrân?

Akif, bu dizelerde saraylarına, kalelerine ve muhafızlara pek güvenen Şaha ve bunlara hayran olanlara bir hatırlatmada bulunur. Onlar sığınmış oldukları sarayların gücüne pek güvenmemelidirler. Geçmişte ne kaleler ne saraylar Mutlak Kahredici'nin heybetiyle kökünden devrilip toprakla yeksan olmuştur. Şahın pek çok memleket yıkıp yaptırdığı saray, bütün İran ülkesi ve halkı kabristana dönmüşken harap olmayacak mıdır?

“Bütün dünya için bir damla kan çoktur” diyorlar, sen
Şu masum ümmetin seller akıttın hûn-i pâkinden!
Ne Allah'tan hayâ ettin, ne Peygamber'den âr ettin:
Devirdin kâbe-i ulyâ-yı dini, hâk-sâr ettin!

Bu kısımlarda mukayese yoluyla Acem Şahı'nın günahının büyüklüğü ortaya konulmuştur. Zira o masum ümmetin temiz kanından seller akıtmış bir cânidir. Hemen arkadan gelen mısra da Şair dinin “kabe-i ulyâ”sı derken muhakkak ki gönül'den bahsetmektedir. Çok bilinen bir hadis-i kudside “Ben yere göğe sığmam, bir mümin kulunun kalbine sığarım.” denilmiştir. Bazı râviler, buradaki kalbin “mahzun kalp” olduğunda fikir beyan etmişlerdir. Mevlânâ'ya göre gönül yıkmak, Kâbe'yi yerle bir etmekten daha büyük bir cürümdür. Zira Kâbe, İbrahim Peygamberin inşa ettiği bir yapı iken, gönül bizatihi Yaratıcı'nın nazargâhıdır. Erzurumlu İbrahim Hakkı da bir mısraında “Dil beyt-i Hüdâ'dır, anı pâk eyle sivâdan” demiştir. Fuzûlî, Nâbî, Şeyh Galib ve nicelerinin de bu bakış açısına sahip olduğu bilinmektedir. Mehmet Akif gibi birinin tasavvuf edebiyatının bu birikimlerinden habersiz olmasını düşünmek pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Akif'in burada “devirdin dinin yüce kabesini” derken kasdı “gönül” olmalıdır. Şair burada İran şahı üzerinden II. Abdülhamit'i eleştirmektedir. Bu tespitimizde yanılıyor olsak bile, en azından kendisinin zulüm ve masumiyet kavramlarına nasıl baktığına örnek teşkil etmesi bakımından bu mısraları önemli bulmaktayız.

İkinci Meşrutiyet dönemine göndermede bulunulan bir diğer şiir de *Köse İmam*'dır. Üst bilgi notundan anlaşılacağı üzere, şiir “Ali Şevki Efendi Hoca'ya” ithaf edilmiştir.¹¹ Üç çocuk annesi, öksüz, emzikli kadının kocasından yediği dayağı şiirinin hareket noktasına koyan şair,

¹¹ Ali Şevki Efendi, Mehmet Akif'in hem yakın dostu hem de babası Tahir Efendi'nin talebesidir. Köse olduğu için Akif, onu bu adla kişileştirmiştir. Mehmet Akif, aynı karakteri Safahat'ın altıncı kitabı olan *Asım*'da da “tok sözlü bir imam” olarak kişileştirmiştir. (Bkz: Kuntay, 2012)

şeriatın evlenmeyi dörde kadar müsaade ettiği, lâkin halkın bunu yanlış anladığından hareketle hürriyet tartışmasına girmiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile gelen hürriyet ortamına işaret eden şaire göre, hürriyet insanlara bazı yasal haklar vermiştir, fakat insanlar bunu çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamıştır.

Şiirin devamında bahsi geçen karı koca, Köse İmam'a gelirler ve sonrasında araları düzelmiş bir şekilde evlerine giderler. Manzumenin olay örgüsü bundan ibarettir. İlerleyen mısralarda:

Müslümanlık bu mu yahu? diye insan yarıyor.

Gölgesinden bile korkup bağırın bir ödle,

Otuz üç yıl bizi korkuttu “şerîât!” diyerek.

dizeleri ile İkinci Abdülhamit'in otuz üç yıl süren istibdâd dönemine işaret edilmektedir. Şeriatle oynandığını, Müslümanlığın bu olmadığını, “Şeriat” diyerek otuz üç yıl bu toplumu yöneten İkinci Abdülhamit'in aslında kendi “gölgesinden bile korkan” bir ödle olduğunu haykırmaktadır:

İşte gördün ya, herif “saye-i hürriyete”

Diyerek, başlamak üzereydi hemen tehdide

Eskiden vardı ya meydanda gezen ıpsızler

Hani bir sâye-i şâhâne çekip her şeyi yer

Onların bir çoğu ahrâr-ı izâm oldu bugün

Mürteci nah kafa, bizler... Kerem eti hâli düşün!

Manzumenin son bölümünde şair, büyük bir tehlikeye dikkat çekmektedir. Eskiden de pazarda gezen ve söze hemen “padişah sayesinde” diye başlayıp tehditler savuran çanak yalayan ıpsızlerin bugün de var olduğunu ve onların çoğunun bugün hürriyetçi geçindiğini, gericiliğin yine kendisi gibi olan asıl hürriyetçilere kalacağını dikkat çekmektedir. Toplum bilimciler için önemli malzemeler bulunduran bu kısımlar ibret vericidir.

Sâde hürriyeti i'lân ile bir şey çıkmaz;

Fıkr-i hürriyeti hazm ettiriniz halka biraz.

Şiirin son iki mısraında hürriyeti ilan etmenin tek başına bir anlam ifade etmeyeceği, asıl meselenin bunun altının doldurulup halka benimsetmek olduğu vurgulanmaktadır. Aksi halde yaşanan toplumsal ve siyasi sıkıntılar devam edecektir. Köse İmam, hürriyet mevzusunda şairin içine düştüğü kuşkularını dışarıya yansıttığı ilk şiiridir. Bu yönüyle cemiyetteki bozukluğun ıslah olunmazlığını haykıran ve Akif'in bundan sonra kitaplarında görülecek olan üslubunu haber veren bir manzumedir. (Düzdağ, 1998, s. 124)

Safahat'ın altıncı kitabı olan *Asım*'da dolaylı olarak da olsa hürriyet meselesine değinilmiştir. Karşılıklı konuşmalardan meydana gelen bu kısımda üç nesil kısmen de olsa çatışma içindedir. Bunlardan ilki Köse İmam'ın temsil ettiği nesl-i evvel, ikincisi Hocaşâde'nin temsil ettiği nesl-i hazır ve diğeri de nesl-i ahiri temsi eden Asım ve arkadaşlarıdır. (Ayata,

2014: 39) Bu kısımlarda Köse İmam yeni nesli çeşitli yönlerden suçlarken, Hocaşade yeni nesli müdafaa etmektedir. Hocaşade'ye göre eski nesli istibdattan kurtaran, onlara "elmas gibi" hürriyeti veren yeni nesildir. Bu sebeple yeni nesil "yüz buldukça" "iğnelenmemelidir.

İkinci Meşrutiyet çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bir başka şiir de *Amin Alayı*'dır. Amîn Alayı, eskiden çocuklar okula başlarken düzenlenen törenin adıdır. Şair sokaktan geçen bir alayı şiirinin hareket noktasına yerleştirmiştir.

En önde, rahlesi âguş-ı ihtirâmında

Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek;

mısralarıyla başlayan ve nisbeten kısa sayılabilecek bu manzumede şair, en öndeki meleğe benzeyen dokuz yaşındaki çocuğu ve arkasından gelen alayı tasvir etmektedir. Kafilenin bütün ferdleri "pür sürûr" içinde şarkılar söyleyerek ilerlerken önlerinde bulunan halkı yarıp ilerlemektedir. İlahi bir nağmeyi andıran bu sese karşılık olarak meleklerden amin cevabı inmektedir.

Bu bir ketîbe-i ma'sumedir ki, ey millet:

Selâma durmalısın şanlı rehğüzârında;

Bu bir cenâh ki: Atîde bir ufak hareket

Şaire göre bu masumlar kafilesinin şanlı yolu üzerindeki herkes selâma durmalıdır; çünkü bu alay gelecek güzel günler için dünyaları yerinden oynatacak kuvvete sahiptir. Bu kervan geleceğin ebedî sabahına koşmaktadır. Onun karşısında artık mâzî ve hâl duramayacak, gençlik kervanı kanatlarını açarak "nazenîn-i istikbâl'e, yani hürriyete kanatlanmaktadır. Fakat aniden beklenmedik bir hadise gelişir:

Ağır ağır geçiyorken alay sokaklardan,

Gelir de caddenin ağzında mıhlânır, dikilir,

Mehîb-manzara bir anlı şanlı gerdune;

İçinde pudralı üç kanlı çehre! Neyse yine

Alay, sokaklardan ağır ağır geçerken, bu esnada dudaklardan ilahiler uçuşur, anlı şanlı bir araba caddenin ağzında belirir ve içinden üç kanlı çehre çıkar. Devamında ne olur bilinmez ama kalabalıktan bir ses:

-Siz ey heyâkil-i bî-ruhu devr-i mâzînin,

Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin

diye haykırır. Gelecek kervanının yoluna dikilen o askerleri mâzînin "bî-rûh" heykellerine benzetir. Son kısımda şairin yaşadığı sevincin burukluğu anlatılmaktadır. Buradaki "pudralı üç kanlı çehre" istibdâd devrinin hafiyeleridir.

Mehmet Akif, Safahat'ın ikinci kitabı olan *Süleymaniye Kürsüsünde* başlıklı eserinin üç yerinde bu konulara değinmiştir. Bunların ilkinde Rusya'daki istibdâdı anlatırken, zalimlerin toplumu yönetebilmek namına tazyikten başka yöntemlerinin bulunmadığını ifade eder. Kafa kesmekle, beyin ezmekle insanların öldürülebileceğini, lakin "fıkr-i hürriyet" in ölmeyeceğini belirtir. Şaire göre hürriyet yolunda kanla sulanan bu topraklardan, yarınlarda yeni yeni hürriyet aşığı mücahitler yetiştirilecektir.

Bilmiyorlar ki bu şiddetlerin olmaz hükmü
Göz yılar önce, fakat, sonra kanıksar ölümü.
Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,
Fıkr-i hürriyet ölür. Hey gidi şaşkın hazele
Daha kuvvetleniyor kanla sulanmış toprak
Ekilen gövdelerin hepsi yarın fişkiracak.

Bir diğer yerde:

Ne felâket, ne rezaletti o devrin hâli
Başta bir kukla, bütün milletin istikbâli
Bu üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş
Ümmetin hâline baktım ki: yürekler acısı
Ne bir ekmek yedirir iş, ne de ekmek parası

derken, insanların içinde yaşadığı işsizlik ve parasızlık, ülkenin kötü yönetimine bağlanmış, bunun da sebebi olarak baskıcı ve keyfî zihniyet gösterilmiştir. Süleymaniye Kürsüsünde kitabının bir başka yerinde şair Meşrutiyeti şu açıdan da görmüştür:

Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı Pazar
Na'radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyet var!
Galeyân geldi mi, mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
Kafalar tütsülü hülyâ ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhâneyi çıkmış birden!
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...
-Yaşasın!
-Kim yaşasın?
-Ömrü olan.
-Şak! Şak! Şak!

Bu dizelerde Akiî'in Meşrutiyet'ten hemen sonra İstanbul'a geldiği günkü gözlemleri yansıtılmaktadır. Her alandaki sınırlama ve kontrol kalkmış, ülkede tam bir başıboşluk havası esmeye başlamıştır. (Karataş, 2014: 35) Hürriyeti çok yanlış anlayan, akıllı, mantığı ve nizamı unutan şuursuz kalabalığa karşı şair, son derece kızgınlık içindedir. (Kaplan, 2009: 175) Okay'a (2005) göre şairin burada gördükleri, anarşiye bulaşmış bir hürriyettir. Çarşı pazar naradan çalkalanmakta, halk galeyana gelmiş ve mantıklar savuşmuştur. Halk, sanki zincirden boşanmış

tımarhane kaçını deliler gibi ortalıkta gezinmektedir. Elllerinde bayrak ve zurnalar, ağızlarında düdük...Ne söylense inanıp alkışlamaya amade bir kalabalık. Hürriyeti bu halk mı koruyacaktır!

Ne devâirde hükûmet, ne ahâlîde bir iş!

Ne sanâyi', ne alış var, ne veriş.

Çamlıbel sanki şehir: Zabıta yok, râbıta yok;

Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsıta yok.

Şehirde asayiş kalmamış, ortalık âdetâ Koroğlu hikâyesinin geçtiği Çamlıbel'e dönmüştür. Hürriyet ilan edildiği için okulların kapanmasını, bayram ilan edilerek derslerin yapılmamasını, bürokrasi ve sanayinin durmasını ve her şeyin birbirine karıştırılmasını doğru bulmayan Akif, şaşkınlık ve öfke içinde isyan etmektedir. Bu isyan, mesuliyet duygusunun getirdiği bir isyandır. Akif'e göre hürriyet fertlerde olmadan önce rejim tarafından başlanabilecek bir şey değildir; gayrettir, hamiyettir, fedakârlıktır. (Topçu, 2011: 78) Fertler hürriyet ruhuna sahip olursa ancak o zaman hürriyet bütün hayat-ı içtimâiyeye ve siyasete egemen olacaktır.

SONUÇ

Mehmet Akif'in II. Abdülhamit dönemine bakışı ve Meşrutiyeti karşılayış biçimi bakımından devrin diğer şairlerinden farkı bulunmamaktadır. Zira o da dönemin diğer aydınları gibi Batılı eğitim kurumlarında tahsil görmüş, buralarda hâkim olan meşrutiyet, hukuk gibi kavramların etkisinde kalmıştır. Mehmet Akif özelinde hususiyetle Namık Kemal'den gelen bir tesirin büyük olduğunu ilave etmemiz gerekmektedir. Yani, Batı tesiri bu noktada en belirleyici unsur olmuştur. Buna ilaveten Mehmet Akif, devrinin diğer aydınları gibi İslami bir bakış açısıyla "meşveret" ve "hürriyet" gibi kavramlara daha bir hassasiyetle sahip çıkmıştır. 1895'den itibaren 1908'e kadar süren uzun suskunluk döneminin ardından, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte büyük bir sevinç yaşamış ve şiirlerine bunu yansıtmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra hürriyet vadedenlerin kısa sürede sözünden dönmeleri ve hatta en sert biçimde baskıcı bir yönetim anlayışını tercih etmeleri karşısında Akif büyük bir hayal kırıklığı yaşamış, derin bir üzüntü duymuş ve bunu hiç çekinmeden hem de en "samimi" bir biçimde daha sonraki şiirlerinde dile getirmiştir. Aynı hazin tablo Tefik Fikret, Rıza Tefik ve diğerleri için de söz konusu olmuştur. Dolayısıyla Akif'in "meselelere tek bir açıdan değil, her açıdan bakan" bir mütefekkir olduğunu müşahade etmekteyiz. Okay'ın ifade ettiği gibi (2005: 17) Akif'i değerli yapan hususiyetlerden biri de ondaki "otokritik kontrol"dür; bu özelliğiyle 1908 sonrası siyaset ve fikir arenasının ortasında müstesna ve tutarlı tek şahsiyettir.

Mehmet Akif'e göre Müslümanların yegâne kurtuluşu -ilim, say etmek ve dine sınıksı yapılmakla birlikte- hürriyettir. Her bireyin bu kutsal düşünceye sınıksı sarılması, onu koruması, kendini ve toplumu ondan uzaklaştıracak ve ülkeyi geriye götürecek eylemlerden kaçınması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Atay, D. (2019). Ömer Seyfettin'in Hikâyelerinde II. Meşrutiyet Algısı, Kafkas Ün. SBE Dergisi, Sonbahar-2019
- Ayata, Y. (2014). Mehmet Akif Ersoy'un Asım'ında Toplumsal Meseleler, Cumhuriyet Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, Sivas
- Baş, S. (2012). Bir Merhamet Şairi Olarak Mehmet Akif, Turkish Studies, Bahar-2012
- Bayur, Y.H. (1952). Türk İnkılâbı Tarihi. Ankara: TTK Yayınları C-2
- Çetişli, İ. vd. (2012). İkinci Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları
- Dalkılıç, B. (2008). M Akif'e Göre Mantık Yanlışları ve Sonuçları, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu, İstanbul
- Düzdağ, M E. (1998). Mehmed Akif Ersoy, Ankara: KTBY
- Enginün, İ. (2000). "Safahat'ta İstanbul'un Romanı", Araştırmalar ve Belgeler, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, B. (1993). Tevfik Fikret, Büyük Türk Klasikleri, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınevi, 9. Cilt.
- Erişirgil, E. (1986). İslâmcı Bir Şairin Romanı, (Hazırlayanlar: Aykut Kazancıgil-Cem Alpar), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Ersoy, M. A. (2011). Safahat-Birinci Kitap (Haz: Fazıl Gökçek), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ersoy, M. A. (2011). Safahat-İkinci Kitap (Haz: Fazıl Gökçek), İstanbul: Dergâh Yayınları
- Göçgün, Ö. (2009). Edebiyat ve Fikir Dünyamızda Namık Kemal, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaplan, M. (2009a). Şiir Tahlilleri-1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2009b). Tevfik Fikret, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaer, Nihat. (2011). Mehmet Akif ve Sultan Abdülhamit, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 26, Konya.
- Karakoç, S. (2013). Mehmed Akif, İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Karataş, C. (2014). İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kavcar, C. (1974). II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Koç, M. (2018). Ömer Seyfettin'in Eserlerinde II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki, Bilig, S. 47.
- Koçakoğlu, B. (2008). Ömer Seyfettin'in Şiirlerine Genel Bir Bakış, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.19
- Kuntay, M C. (1939). Mehmed Akif, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.
- Kuntay, M. C. (1986). Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kuntay, M. C. (2012). Mehmed Akif Hayatı-Seciyesi-Sanatı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Okay, O. (2005a). Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Okay, O. (2005b). Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okay, O. (1992). “Yeni Türk Şiiri”, Türk Dili Dergisi-Türk şiiri Özel Sayısı-IV.
- Sarı, M. (2003). Mehmet Akif Ersoy’un Şiirlerinde Karamsarlık ve Ümit, Afyon Kocatepe Ün. SBE Dergisi, S. 2, Afyon
- Sazyek, H. (1993). II. Meşrutiyet’in İlanı ve Şiirimizdeki Yankısı, Türkoloji Dergisi, S. 1.
- Şişmanoğlu, Ş. (2014). İmparatorluğun “En Uzun On Yılı”nı Yazmak: Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Farklı On Temmuz’lar. Turkish Studies. S. 9/12.
- Tanpınar, A. H. (1969). Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Tevfik Fikret. (2007). Rübâb-ı Şikeste, (Haz: Uçman A.- Akay H.), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Timurtaş, F K. (2006). Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topçu, N. (2011). Mehmet Akif, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). Hürriyetin İlânı, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Tural, S. (2003). Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Din Duygusu, İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Uyguner, M. (1991). Mehmet Akif, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Ünaydın, R. E. (1919). Tevfik Fikret, Hayatına Dair Hatıralar, İstanbul: Kitabhane-i Sudi.
- Yetiş, K. (2006). Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Ankara: Akçağ Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Modernization has a story of three hundred years in this geography. The Westernization movements that started with the Tulip Era and accelerated during the period of Selim III and Mahmut II became state policy by gaining an official identity with the Tanzimat reforms in 1839. A after the Tanzimat era, Westernization movements continued in the Constitutional Era. However the country entered a troubled period after the events that took place in the beginning of the reign of Sultan Abdulhamit II. Values like freedom and legislation from the Tanzimat era were suspended and the country lived in a volatile situation for thirty-three years. Security policies, which results from the political and social movements inside and outside the palace, initiated a compelling period for intellectuals. In this period, literature became introverted, and writers once again began to produce literature that in terms of language, fashion and subject matter could be considered classical. A small number of intellectuals who objected to what was happening were either reassigned to the civil service outside of Istanbul or directly exiled. There were also some who were dismissed from the civil service, and some of them could not return home from the foreign countries where they were exiled. In this way, specifically Namik Kemal and Tevfik Fikret in later times became prominent.

Sultan Abdulhamit's power was gradually weakening, though it was happening slowly. The Constitutional Monarchy was declared for the second time on 23 July 1908 upon the request of some military units and enforced by others. Therefore, ideas of liberty and its implications for life, which had been interrupted for a long time in the Abdulhamit era were again added to the

agenda. Developments have shown their fast influence in literary life, press and printing activities as well as in the political and social fields. As a concrete example, more than two hundred newspapers began publishing in a short time frame. Depressed poets emerged as if they had been on alert, and wrote poems one after another. We can count many of the important poets of the period, from Recaizâde Ekrem to Abdülhak Hâmid, then to Tevfik Fikret. Namik Kemal's life did not last long enough to see those days.

Mehmet Akif Ersoy saw the Abdulhamit Era, the Second Constitutional period, the unsteady events of the Ittihat Terakki period, the Balkan wars, Battle of Gallipoli, the War of Independence and the founding processes of the Republic with his own eyes, and he studied these subjects in his verse works that he collected in his Safahat. Safahat, in this respect is a history book, sermonizing stand, memorandum, in short, a store of information and impression that describes the events of the period.

Mehmet Akif Ersoy, who remained silent and did not publish his poems but attracted attention with only a few poems until 1908, took part in the liberty choir with some of his poems in Safahat. In his first poems, the influence of Namık Kemal, Ziya Pasha, Muallim Naci and Abdülhak Hâmid were considerable. He was also influenced by French poets and thinkers. He was published in several magazines and newspapers. The most striking of these publications was again focused on religion. Just like the others, he described, the heroes and activities of this new era and their reflection on the streets with praiseworthy words.

In our study, we will strive to explain how the Constitutional Monarchy was perceived by Mehmet Akif from the poems in Safahat. We will try to understand Akif's attitude before and after 1908, his affinities with his contemporaneous, his approaches, his concerns that make him severalized with examples from his poems